

CUNEUS EQUITUM II STABLESIANORUM LA SUCIDAVA (MOESIA SECUNDA)

Maria BĂRBULESCU*
Alexandru BARNEA*

Cuvinte-cheie: *inscripție funerară, protector domesticus, cuneus eq(itum) II stabl(esianorum), Sucidava, fatum, Fl(avius) Mellites.*

Mots-clés: *inscription funéraire, protector domesticus, cuneus eq(itum) II stabl(esianorum), Sucidava, fatum, Fl(avius) Mellites.*

Rezumat: *Autorii prezintă o inscripție funerară din sec. IV p. Chr., descoperită întâmplător pe platoul situat la sud-vest de cetatea Sacidava (Muzait-Dunăreni, jud. Constanța).*

Inscripția a fost ridicată pentru un fost militar trecut în ținutul roman, care a fost făcut domesticus protector, promovat apoi la Sucidava (Izvoarele, jud. Constanța – Moesia Secunda) în cuneus eq(itum) II stab(lesianorum).

Sunt analizate datele oferite de acest epitaful: gradele militare, durata serviciului militar, localizarea trupei de stablesiani, dispariția militarului în timpul funcțiunii, calitatea și numele dedicantului și evident, vocabularul funerar.

Résumé: *Les auteurs présentent une inscription funéraire du IVe s. ap. J.-C., découverte accidentellement sur le plateau situé au sud-ouest de la forteresse de Sacidava (Muzait-Dunăreni, dép. de Constanța).*

L'inscription a été érigée pour un ex militaire installé sur le territoire romain, devenu domesticus protector et puis promu dans cuneus eq(itum) II stab(lesianorum), cantonné à Sucidava (Moesia Secunda; aujourd'hui comm. Izvoarele, dép. de Constanța).

L'article analyse les données fournies par cette épitaphe : grades militaires, durée du service militaire, emplacement de l'unité militaire d'equites stablesiani, la disparition du militaire pendant son service, la qualité et le nom du dédicant et, bien sûr, le vocabulaire funéraire.

* Maria BĂRBULESCU: Universitatea „Ovidius” Constanța; e-mail: mariabarbulescu@yahoo.fr.

* Alexandru BARNEA: Universitatea București; e-mail: alex.barnea@yahoo.com.

Mențiunea formațiunii auxiliare *cuneus equitum stablesianorum* pe o piatră funerară descoperită în Dobrogea, ne oferă prilejul să revenim asupra prezenței unității pe *limes*-ul de la Dunărea de Jos.

Este vorba de o inscripție descoperită în anul 1993, pe platoul situat la sud-vest de fortificația *Sacidava* (Muzait-Dunăreni), alături de alte materiale, în special de construcție (piatră cioplită cu resturi de mortar, țigle, olane, cărămizi) și fragmente de fus de coloană¹.

Piesa, din calcar poros, are următoarele dimensiuni: î. = 0,61 m; l. = 0,52 m; gr. = 0,10 m; î.l. = 0,015-0,045 m; colecția epigrafică MINAC, inv. 43465. **Fig. 1.**

Lipsește partea de sus a plăcii funerare și colțul din stânga jos. Literele sunt adânc săpate, mai mari și mai rare în primele rânduri păstrate, unde se observă și ușoare urme de trasaj; apoi rândurile sunt mai dese, iar unele litere sunt șterse, urmare a refolosirii plăcii (două zgârieturi oblice sunt recente); cuvintele abreviate sunt marcate de puncte despărțitoare; unele cuvinte sunt despărțite defectuos.

În r. 1 se văd la sfârșit doar urmele unor litere la bază, posibil în margine *IN*; în r. 2, din prima literă, *R*, se păstrează doar brațul drept; în r. 3-4, *domesticus* este scris cu doi *M*; în r. 5, prima din cele trei bare verticale din numeral, poartă o acoladă, posibil *C*; în r. 6, peste *A* s-a trasat adânc *V*, în toponimul *Sucidava*; literele din finalul r. 9 sunt șterse la bază, *P* păstrează doar vârful buclei, în schimb, *L* este clar; în r. 12 prima literă este foarte probabil *M*; se văd punctele despărțitoare pentru cuvintele abreviate; la finalul r. 12, *I* este mai scurt trasat, *T* pare a fi ligat cu *E* și ultima literă, acum ștearsă, este nesigur scrisă²; la începutul r. 13 au căzut prin spărtură aproximativ 4-6 litere, iar la sfârșitul rândului ultimele două litere sunt afectate.

Data inscripției: sec. IV p. Chr.

Textul păstrat se poate citi astfel:

1.*IN*
Romanico tradi-
dit et factus do<m>-
mesticus protec-
5. tor fuit an(nis) ^cIII pro[m]-
otus (ad) Sucid[a]v(am), gessit
an(no) I cuneo eq(uitum) II stab(lesianorum),
qui vix(it) an(nis) XLV, m(ensibus)X, d(iebus)
X, fato munos conpl-

¹ Piesa a fost descoperită de Diaconu Radu din Constanța (fost colecționar) și recuperată pentru MINAC de colegul Traian Cliante, căruia îi mulțumim și aici. Informațiile privind condițiile de descoperire le datorăm lui Adrian Rădulescu, care a realizat la acea dată un desen al piesei, încredințându-ne ulterior inscripția spre publicare, prilej de pioasă amintire.

² În marginea dreaptă a r. 12, la bază, se mai vede nesigur litera *S*.

10. [e]vi(t), in rebus su[i]s dis-
[ces]sit, cui benemerito
[hoc] mo(numentum) fecit Fl(avius) Melliteș
13. [con]cives (sic) eius. Val(e) via[t(or)].

Traducerea:

„.....a trecut în (teritoriul/pământul) roman și făcut protector domesticus a fost (în această funcție) circa trei ani(?); promovat la Sucidava, a făcut un an (de serviciu militar) în cuneus equitum secundorum stablesianorum; a trăit 45 de ani, zece luni (și) zece zile, și-a îndeplinit sarcinile date de destin (și) a dispărut (din viață) în (timpul) îndatoririlor sale (militare); lui care a binemeritat i-a făcut acest monument (funerar), Flavius Melliteș, concetățeanul său. Salutare trecătorule!”

Adjectivul *Romanicus* definește probabil pământul, teritoriul roman, unde a trecut/activat personajul³, opus celui barbar⁴.

În prima parte a inscripției figura numele defunctului, probabil *Flavius*, gentiliciu tipic epocii constantiniene, și locul său de domiciliu/ proveniență, din moment ce dedicantul ne spune că era concetățean al său.

În privința carierei militare, cunoaștem doar două etape, mai întâi cea de *protector domesticus*. Între *protectores* din armata romană târzie, ofițeri inferiori din statul major al împăratului, care după câțiva ani de parcurgere a acestei trepte militare, puteau să dețină funcții de rang ecvestru⁵, de o atenție se bucurau cei care făceau serviciul pe lângă împărat, numiți *domestici* sau pe lângă comandanții de trupă de rang înalt. Din inscripțiile care atestă *protectores domestici*, reținem recrutarea militarilor în regiunile de graniță⁶, parcurgerea de timpuriu a acestei

³ Fără a fi găsit analogii, vezi totuși CIL XI 137 (Ravenna, sec. I): „*da(tus) in terra Romana*”; *Romania*, în sensul de „imperiu roman sau ținuturile locuite de romani”, la mai mulți autori: Auxent. 59, p. 75, 30; 60, p. 75, 35; Iordanes, *Rom.* 313; *Get.* 266 și alții, cf. MIHĂESCU 1960, cap. 236 și 282; MIHĂESCU 1993, cap. 208.

⁴ Pentru această accepțiune v. ISM IV 187, r. 9-11: „*qui di[sp]erit[us] est/in barbarico/...*” (*Sacidava*, prima jumătate a sec. III, probabil epoca lui Caracalla); ILBulg. 155 (Dolna Beșovica): „...*Mucianum mil(item) leg(ionis)/ [...de]ceptum a barba[r]is...*”; adaugă și comentariul lui PETOLESCU 2010-2011, p. 277-279; CEpR XXXIII 2013, 1692, cu privire la un militar din leg. I *Italica* (AÉ, 1991, 1378): *in bello Bosporano „... multis/ periculis in barbarico/liberatus...”*, (eveniment petrecut aproximativ în epoca lui Caracalla); IGLR 233, r. 2: „*in solo bar[bar]ico victis superatisque Gothis...*” (369 p. Chr., Cius); v. și *infra*, n. 34.

⁵ Pe *limes*-ul scythic, vezi cariera militară a lui Valerius Thumpus – IGLR 236 (*Troesmis*, sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea) și comentariul de la p. 248-249 pentru *protectores domestici*.

⁶ CIL XIII 3682 = ILCV 44 (Belgica, *Augusta Treverorum*, al treilea sfert al sec. al IV): „*Hariulfus, protector/domesticus, filius Han/havaldi regalis gentis Burgundiorum, qui vi(c)xit annos XX...*”. Despre inscripția lui Hariulfus vezi și HUPE 2013. Mulțumim și acum D-lui Joachim Hupe (Germania), pentru fotografia și datele transmise în legătură cu inscripția din Trier; CIL III 14412, 4 = PLRE I 162 = ILBulg 160 = CONRAD 2004, p. 262, nr. 512 (Moesia Inferior, Čomakovici, a doua jumătate a sec. al III-lea): = *OnomThrac*, p. 37: *Fl[av]i(vus) Bityanus/prot(ector) domes(ticus), fecit* (325-350 p. Chr.; (Dacia Ripensis).

trepte⁷ și perspectiva în cariera ecvestră a celor care au îndeplinit funcția⁸; în cazul militarului pomenit pe piatra descoperită la Sacidava, aceasta a durat circa 3 ani(?)⁹.

În a doua etapă, a fost promovat (*promotus*) în *cuneus equitum II stablesianorum*, unitate cantonată, conform cu *Notitia Dignitatum* XL, 17, la *Sucidava* (*Moesia Secunda*; actuala localitate Izvoarele, jud. Constanța)¹⁰, știre confirmată acum și epigrafic.

Centrul unde a funcționat a fost scris pe piatră *Sacidava*¹¹, corectat vizibil *Sucidava* (abreviat, în text fiind cerut un acuzativ); s-a confundat la început locul unde a fost ridicată piatra, cu cel unde a slujit militarul (într-o funcție ecvestră, neprecizată însă în inscripție).

Lăsând la o parte formarea trupelor *de stablesiani*, din garda imperială și cea a guvernatorilor provinciali, de *stratores* (probabil încă din vremea lui Gallienus, oricum existente în epoca Tetrarhiei și începutul domniei lui Constantin I)¹², este cunoscută apariția acestor *cunei*¹³, urmare a reformelor militare constantiniene și existența formațiunilor pe parcursul sec. al IV-lea; ele sunt menționate în *NotDign* la *Sucidava* (în *Moesia Secunda*) și la *Cius* și *Beroe* (în *Scythia*).

Numeralul distinctiv pentru călăreții aflați la *Sucidava*, notat în inscripția comentată acum II (*secundi*), se întâlnește tot în *Moesia Secunda* în cazul a doi *cunei armigerorum*, atestați la *Sexaginta Prista* (Ruse) și *Tigra* (Marten, Bulgaria), cel din urmă *cuneus equitum secundorum armigerorum*; aceasta poate fi urmarea plasării inițiale a unităților sau, ținând seama că sunt militari cu același atribut, unitatea să fi primit numărul II printr-o constituire ulterioară, consecință a reorganizării *limes*-ului în sec. al IV-lea, înregistrată astfel în *NotDign*¹⁴.

⁷ CIL VI 32939 = ILCV 467 =ICUR, 2, 5195 (Roma): „... *Fareter protector domesticus/qui vixit ann<o=V>s XXV, requiescit/in pace[m]*”.

⁸ CIL XII 673 = ILCV 295 a-b (Gallia Narbonensis-Arelate): „...*Fl(avio) Memorio v(iro) p(erfectissimo) qui milit(avit)// int(er) Iovianos annos XXVIII pro(tector) dom(esticus) an(nos)VI prae(positus) lanciar(i)s spec(ulatoribus) princ(i)pis an(nos) III comes rip(a)e an(num) I com(es) Mauret(aniae) Ting(itianae) annos IIII vixit annos LXXV...*”

⁹ Dacă citim *circa* scris abreviat C, ligat de numeral; trebuie însă să precizăm că această abreviere apare printr-un C trasat alături, v. ISM V 26, r. 4 (*Capidava*): „...[anni]s c(irca) XX...” (sec. II p. Chr.) etc. Pentru cifră v. și IGLR 168 (desen și fotografie): G urmat de o linie verticală ar putea fi 6; litera G cu valoare de numeral apare frecvent în inscripțiile târzii. În epigrafa de față primul semn este nesigur G (piciorul literei este egal cu celelalte două bare alăturate); lectura cifrei 6 rămâne, așadar, ipotetică (v. și forma literei G în rândul următor).

¹⁰ Asupra *Sucidavei*, inclusiv a acestui *cuneus*, v. ARICESCU 1977, p. 114, nr. 3, ZAHARIADE 1988, p. 80, 117-118, nr. 16; Al. BARNEA 1991, p. 212, 2.1.1; ZAHARIADE & GUDEA 1997, p. 77, nr. 33; POPESCU, ISM IV, p. 279-281 și inscripțiile 159-167.

¹¹ Despre *Sacidava*, v. SCORPAN 1980, *passim*; Al. BARNEA 1991, p. 179-180; ZAHARIADE & GUDEA 1997, p. 78, nr. 36; POPESCU ISM IV, p. 297-298 și inscripțiile 169-208.

¹² SPEIDEL 1974, p. 541-546.

¹³ Cu privire la *cunei equitum* pe *limes*-ul scythic, v. ARICESCU 1977, p. 114-116, nr. 3-10; ZAHARIADE 1988, p. 77-84; Al. BARNEA 1991, p. 212-213, nr. 2.1.1-2.1.6; ZAHARIADE 2006, p. 170-171.

¹⁴ *NotDign*. XL, 15 (*Sexaginta Prista*); XL, 14 (*Tigra*); v. și discuția la ARICESCU 1977, p. 116, nr. 9; ZAHARIADE 1988, p. 80, 109-110, nr. 8-9.

În privința unității militare de *stabliesiani* de la *Sucidava*, numeralul trebuie raportat la trupa de aceeași factură din *Scythia* (care nu poartă însă număr de ordine), nu față de vreo unitate din apropiere. Din știrile păstrate (*NotDign* XL, 27, 28) în zona *Sucidavei* posibil să se fi aflat *milites Cimbriani*, în fortificația aflată în amonte, la *Cimbriana* (Gura Canliei, jud. Constanța) și *milites nauclarii Altinenses*, în cetatea din aval, de la *Altinum* (Oltina), respectându-se tactica constantiniană a alternanței trupelor de infanterie cu cele de cavalerie sau alte *auxilia*¹⁵.

Privitor la detașamentele de *stabliesiani* de la *Cius* și *Beroe* (*NotDign* XXXIX 14, 15), ele sunt menționate alăturat, fără a fi despărțite de trupe de infanterie; aceasta ar susține părerea diviziunii unei trupe inițiale, dezvoltate ulterior din recrutări locale¹⁶, fie prezența unui regiment la *Cius*, după ridicarea din temelii a cetății de acolo, în vremea lui Valens (369 p. Chr.)¹⁷.

În privința vocabularului inscripției de față, observăm utilizarea verbelor la diateza pasivă (*factus, promotus*)¹⁸, pe lângă cele obișnuite la diateza activă persoana a III-a singular (*tradidit, fuit, gessit, discessit, complevit*) (scris cu *n* în loc de *m*, cum întâlnim și într-o inscripție din Tomis, element specific latinei populare)¹⁹.

Fatum (aici în ablativ), simbol al destinului individual în epitafele păgâne²⁰, continuă să apară în unele inscripții creștine²¹; expresia „*fato munos complevit*”, o comparăm cu cea întâlnită pe o piatră funerară descoperită în împrejurimile Tomisului (sec. IV p. Chr.): „...*me fati munus suplevit*”²²; forma *munos*, neatestată²³ (și oricum eronată), poate fi rezultatul confuziei între *u* și *o*²⁴ (caz în care termenul ar trebui citit tot la singular).

¹⁵ Despre aceste cetăți și trupe, v. ARICESCU 1977, p. 116-117, n. 59-61; ZAHARIADE 1988, p. 86, 89, 116-119, nr. 15 și 17; Al. BARNEA 1991, p. 213, nr. 2.1.1, p. 214-215, nr. 2.3.1; POPESCU, în IGLR, p. 195-196 (*Altinum*); ISM IV, p. 275-279 (descoperirile de la Gura Canliei).

¹⁶ ARICESCU 1977, p. 115, nr. 6-7 și p. 168; Al. BARNEA 1991, p. 212, nr. 2.1.1.

¹⁷ IGLR 233; ZAHARIADE 1988, p. 80-81.

¹⁸ Pentru cei doi termeni în inscripțiile unor militari și civili, v. ISM IV 194, r. 4-7: „*[...fac(tus)]/explor(ator) stati/onis Salten/sis*” (prima jumătate a sec. III); IGL Novae 47a: „*[...]promotus ex op(t)io[ne] eq(uitum)/, impositus in ordine[m]/ leg(ionis) I Ital(icae) factus p(rimus) p(ilus) leg(ionis) s(upra) s(criptae)*”; CIL III 7547 = ISM VI 2, 529 (Constanța, sec. IV p. Chr.): *Fl(auius) Vrsus, f(ilius) Q(uinti) Mestri, l(quondam) d(e) eq(uitibus) no(meri) II cataf(ractariorum), no(tus q(u) iure an(orum) II factus, an(norum) XVI prouitus...*”; MIHĂESCU 1993, cap. 299 (*promotus*), 113 (*factus*).

¹⁹ IGLR 21, r. 7-8 = CONRAD 2004, p. 172, nr. 177 = ISM VI. 2, 527: „*Fatum colnpleuit durus...*” („Soarta s-a dovedit crudă...”) (Tomis, sec. IV p. Chr.); IGLR 40, r. 8-9 = ISM VI 2, 549: „*[...]c[om]/pleuit in pac[e]*” („s-a săvârșit în pace”); (Tomis, sec. V-VI); formula este întâlnită adeseori în inscripțiile creștine. Pentru *n* în loc de *m*, v. STATI 1961, cap. 73.

²⁰ Pentru *fatum/fata* în Moesia Inferior, v. CONRAD 2004, p. 209, nr. 308 (*Transmarisca*, sec. III p. Chr.); ILBulg 248 (Lăžane); ISM II 383; v. și BUZOIANU & BĂRBULESCU 2013, p. 317-318.

²¹ ILCV III, 176, 3; 748, 306, 306 A; IGLR, 21 și comentariul.

²² ISM II 352 = IDRE II 346.

²³ În privința *munera*, v. ISM I 373, r. 6-7 (Nistorești, 157 p. Chr.); ISM I 378, r. 18-19 (completat) (*Chora Dagei*, sec. II p. Chr.); adaugă Clauss-Slaby, s.v. *munera*.

²⁴ MIHĂESCU 1960, cap. 50 și 49.

Dedicantul, foarte probabil militar (la *Sacidava*), poartă un *nomen gentile* imperial, *Flavius*, frecvent în sec. al IV-lea²⁵ și un *cognomen* de rezonanță greacă, *Mellites* (cu *S* final nesigur păstrat); mai puțin probabil ca numele să fi continuat în r. 13, respectiv să citim *Mellite/us* în loc de *Mellitius*, *Melitius*²⁶ (aici cu sufixul latinizat scris *-eus* în loc de *-ius*). Pe *limes*-ul scitic este atestată *Aurelia Meliti*, într-o inscripție de la *Capidava* (sec. III p. Chr.)²⁷, iar mai târziu, pe litoral, tot un nume feminin, *Melitis*, într-o epigrafă greacă găsită la *Callatis* (sec. V-VI)²⁸.

Din inscripția găsită la *Sacidava* aflăm că *Flavius Mellites* era concetățean (*concives* în loc de *concivis*)²⁹ cu cel decedat, el fiind probabil unul din locuitorii stabiliți în cetățile din zona dunăreană, intrat prin recrutare locală în armata romană de graniță, având poate un traseu asemănător călărețului comemorat³⁰; nu excludem proveniența lor din altă parte, dintr-o zonă de influență greacă.

Fortificația de la *Sacidava*, reconstruită la sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea a continuat să fie afectată de atacurile gotice din anii 315-332³¹; aici a staționat (după 325 p. Chr.) *cuneus equitum scutariorum* (*NotDign* XXXIX, 12); prezența militară în sec. al IV-lea la *Sacidava* este confirmată și de stela funerară a lui *Proc(u)linus* fost exarch, care a făcut serviciu militar chiar în acest loc³².

După încheierea păcii cu goții de către Constantin I (332 p. Chr.)³³, urmează o perioadă de reconstrucție și întărire armată în timpul urmașului său Constantius al II-lea, în fața pericolului gotic revenit în deceniile următoare; un prim exemplu este oferit de inscripția descoperită la Carcaliu (337-340 p. Chr.), pusă cu prilejul ridicării unei fortificații de hotar, într-un loc „*mereu expus cutezanței neamurilor gotice*”, „*cu scopul de a întări veșnic securitatea cetățenilor*”³⁴.

Un astfel de conflict de graniță, din zona de supraveghere a *limes*-ului atribuită detașamentului de *stabesiani* de la *Sucidava*, a dus la dispariția

²⁵ Vezi ISM VI. 2, 527, 528 (cu bibliografia) etc.

²⁶ ICUR 2, 4509: „[M]ellit[ius]”; CIL VI 29762= ILCV 4908a (*Roma*); CIL XI 2551 = ILCV 1334 (*Clusium*); ICUR 5, 14480.; 9, 23828: *Melitius*.

²⁷ ISM V 42: *Meliti* în loc de *Melite*, prin alternarea lui *i* cu *e* neaccentuat; pentru numele grecesc *Melite* trimite la BECHTEL 1917, p. 567; vezi și LGPN IV, p. 227; L. Mentana 1, 41 (*Roma*): *Flavia [Me]lite(?)*; CIL VI 18379a (*Roma*): Fl[avi]a Myrina ai cărei părinți erau E[ul]phorinianus și *Flavia Milite* etc. Pentru numele *Melite* v. și KAJANTO 1965, p. 284.

²⁸ IGLR 92, r. 7 și p.139; comentariul asupra numelor din inscripția unui jurist sirian și a soției sale stabiliți aici.

²⁹ MIHĂESCU 1960, cap. 39: CIL III 3576, *cives* = *civis* (*Aquincum*) și alte exemple de înlocuirea lui *i* cu *e*; cap. 181, asupra prefixului *con-* care era răspândit în limbajul militarilor, pentru a arăta coapartenența unor persoane.

³⁰ Pentru grecii atestați în apropiere de *Tropaeum Traiani*, vezi Al. BARNEA 2009, p. 119-123; POPESCU, ISM IV 18, 24, 25 (sec. III-IV p. Chr.).

³¹ SCORPAN 1980, p. 71 și urm.; Al. BARNEA 1991, p. 180.

³² IGLR 188 = ISM IV 198, r. 2-5: „*Procli/no e<x>ar(cho) qui milit(avit)/ Sac(idavae)*” (sec. IV p. Chr.).

³³ I.BARNEA 1968, p. 388-389; BARNEA & ILIESCU 1982, p. 107-123.

³⁴ IGLR 238, r. 5-10: „...locum in parte limitis positum gentilium/Gotho[ru]m t[e]meritati semper aptis/simum ad [co]nfirmendam provincialium/[s]uorum [ae]ternam securitatem erecta is/tius fabr[ic]iae munitione clausurunt...” (*Carcaliu*, 337-340 p. Chr.)

neașteptată a militarului, al cărui nume și titlu în rangul ecvestru ne rămân necunoscute³⁵.

Placa funerară prezentată acum datează din prima jumătate a sec. IV-lea, probabil din perioada de după instalarea trupelor de călăreți la *Sucidava* și *Sacidava* (325 p. Chr.) și până spre mijlocul secolului, când se reiau conflictele cu goții. Pe lângă confirmarea epigrafică a staționării unui *cuneus equitum II stablesianorum* la *Sucidava*, ea adaugă încă un aspect al componenței etnice a armatei romane târzii pe *limes*-ul de la Dunărea de Jos.

BIBLIOGRAFIE

Abrevieri

- AE - L'année épigraphique, Paris.
 CEpR - C.C. Petolescu, *Cronica epigrafică a României în SCIVA*.
 CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*, I-XVII, Berlin, 1863 sqq.
 Clauss-Slaby - *Epigraphische Datenbank Clauss-Slaby* (www.manfredclauss.de).
 ICUR - *Inscriptiones christianae urbis Romae. Nova series*, Roma, 1992.
 IDRE - C.C. Petolescu, *Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)*, I-II, Bucarest, 1996, 2000.
 IGL Novae - J. Kolendo, V. Božilova, A. Bresson, V. Velkov, *Inscriptions Grecques et Latines de Novae (Mésie Inférieure)*, Bordeaux, 1997.
 IGLR - Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII desoperite în România*, București, 1976.
 ILBulg. - B. Gerov, *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae*, Sofia, 1989.
 ILCV - E. Diehl, *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres*, Berlin, 1925-1931.
 LGPN IV - *A Lexicon of Greek Personal Names* (P.M. Fraser, E. Matthews et alii, Oxford, 1987-
 L. Mentana - *Il Lapidario Zeri di Mentana: Testi*, 1, Roma, 1982.
 ISM - *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*:
 I - D.M. Pippidi, *Histria și împrejurimile*, București, 1983.
 II - I. Stoian, *Tomis și teritoriul său*, București, 1987.
 III - A. Avram, *Callatis et son territoire*, Bucarest/Paris, 1999.
 IV - Em. Popescu, *Tropaeum-Durostorum-Axiopolis*, Bucarest / Paris, 2015.
 V - Em. Doruțiu-Boilă, *Capidava-Troesmis-Noviodunum*, București, 1980.
 VI.2 - A. Avram, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Tomis et son territoire*, Bucarest / Paris, 2018.
 OnomThrac - D. Dana, *Onomasticon Thracicum. Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine orientale, Mésies, Dacie et Bithynie*, Mélétemata, 70, Athènes / Paris, 2014.
 PLRE I - A.H.M. Jones, J.R. Martindale, J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, I (A.D. 260-395), Cambridge, 1971.

Autori

- ARICESCU 1977 – A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977.
 AL. BARNEA 1991 – Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucarest, 1991.

³⁵ IGLR 233, r. 6, unde este atestat *Ursicinus praepositus*, comandantul unei trupe locale de graniță, poate a *cuneus*-ului de *stablesiani* de la Cius (369 p. Chr.).

AI. BARNEA 2009 – Al Barnea, *Les Grecs de la ville romaine Tropaeum Traiani*, in: G. Vottéro (ed.), *Le grec du monde colonial antique, I. Le N. et N.-O. de la mer Noire*. Actes de la Table Ronde de Nancy 28-29 septembre 2007, Paris, 2009, p. 119-123.

I. BARNEA 1968 – R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei, vol. II. Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968.

I. BARNEA – 1982 – I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982.

BECHTEL 1917 –Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.

BUZIOIANU & BĂRBULESCU 2013 – L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *Epigramă greacă inedită din Tomis*, *Pontica* 46 (2013), p. 311-322.

CONRAD 2004 – S. Conrad, *Die Grabstellen aus Moesia Inferior. Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonografie*, Leipzig, 2004.

HUPE 2013 – J. Hupe, *Augusta Treverorum (Trier) – Eine Hauptstadt des spätrömischen Reiches: Neue Funde und Forschungen*, Comunicare la simpozionul *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, International Symposium, Constanța, July 8-12, 2013.

KAJANTO 1965 – I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965.

MIHĂESCU 1960 – H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960.

MIHĂESCU 1993 – H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993.

PETOLESCU 2010-2011 – C.C. Petolescu, *Bellum Bosporanum*, *Il Mar Nero* 8 (2010-2011), p. 277-279.

SCORPAN 1980 – C. Scorpan, *Limes Scythiae. Topographical and stratigraphical research on the late Roman fortifications on the Lower Danube*, BAR International Series 88.

SPEIDEL 1974 – M.P. Speidel, *Stablesiani. The raising of new cavalry units during the crisis of the Roman Empire*, *Chiron* 4 (1974), p. 541-546.

STATI 1961 – S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, București, 1961.

ZAHARIADE 1988 – M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988.

Zahariade 2006 – M. Zahariade, *Scythia Minor, A. History of a Later Roman Province (284-681)*, Amsterdam, 2006.

ZAHARIADE & GUDEA 1997 – M. Zahariade, N. Gudea, *The fortifications of Lower Moesia (A.D. 86-275)*, Amsterdam, 1997.

Fig. 1 - Inscricție funerară din sec. IV p. Chr. descoperită la *Sacidava* (Muzait-Dunăreni).